

ШВЕЦЬ В.В

ЛЮБИЧ В.В.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ: МІСТОБУДІВНИЙ АСПЕКТ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У роботі розглянуто сучасний стан системи цивільного захисту України з акцентом на містобудівному аспекті. Проаналізовано рівень інтеграції заходів цивільного захисту у просторове планування, виявлено проблеми забезпечення укриття населення, організації евакуації, функціонування об'єктів критичної інфраструктури та захисних споруд у містах. Обґрунтовано необхідність удосконалення нормативно-планувальних підходів до формування безпечного міського середовища.

Ключові слова: цивільний захист, містобудування, укриття, безпечне середовище, просторове планування, воєнні ризики, стійкість міста.

Abstract

The paper examines the current state of Ukraine's civil protection system with an emphasis on the urban planning aspect. The level of integration of civil protection measures into spatial planning is analyzed, and the key problems of providing population shelters, organizing evacuation, and ensuring the functionality of critical infrastructure and protective structures in cities are identified. The necessity of improving regulatory and planning approaches to the formation of a safe urban environment is substantiated.

Keywords: civil protection, urban planning, shelters, safe environment, spatial planning, military risks, urban resilience.

Вступ

Сучасні виклики, зумовлені воєнними діями на території України, зростанням техногенних і природних загроз, актуалізують необхідність переосмислення ролі системи цивільного захисту в забезпеченні стійкості міст та безпеки населення. Традиційна модель організації цивільного захисту, орієнтована переважно на реагування на надзвичайні ситуації, сьогодні потребує суттєвого оновлення з урахуванням просторово-планувальних аспектів розвитку населених пунктів.

Особливої важливості набуває інтеграція заходів цивільного захисту в містобудівну політику держави, оскільки саме через планувальні рішення формується основа безпечного середовища — розміщення захисних споруд, організація евакуаційних маршрутів, стійкість інженерної та соціальної інфраструктури. Підходи до проектування та розвитку міських систем мають базуватися на принципах ризик-орієнтованого планування, стійкості до надзвичайних ситуацій та воєнних загроз [1,5,6].

Основна частина

Сучасна система цивільного захисту України функціонує в умовах воєнних дій, зростання техногенних та природних ризиків, що формує підвищений запит на переорієнтацію містобудівної політики на забезпечення безпеки населення та стійкості міських систем [1,4,8]. Проблематика цивільного захисту дедалі тісніше інтегрується у планувальні рішення, оскільки ефективність реагування на небезпеки значною мірою залежить від просторової організації населених пунктів — конфігурації забудови, наявності інженерної інфраструктури, можливостей укриття та евакуації.

Однією з ключових проблем є недостатня інтегрованість заходів цивільного захисту у містобудівну документацію різного рівня — генеральні плани, детальні плани територій, концепції інтегрованого розвитку громад. Хоча в нормативних документах декларується необхідність врахування безпекових аспектів [2,6], на практиці вони часто залишаються поза увагою розробників проєктів забудови. Генеральні плани, розроблені до 2022 року, переважно не містять розрахунків місткості мережі укриттів, аналізу інженерної уразливості міських територій, карт ризиків та зон можливих руйнувань.

Стан наявних споруд цивільного захисту виявляє суттєві диспропорції між нормативними вимогами і фактичними можливостями. Більшість сховищ та протирадіаційних укриттів були зведені у радянський період і не відповідають сучасним потребам за параметрами життєзабезпечення, санітарними умовами, доступністю чи пропускнуою здатністю [3,7]. У великих містах спостерігається нерівномірність їхнього розподілу: центральні райони забезпечені краще, тоді як периферійні території та нові житлові масиви часто мають критичний дефіцит захисних споруд. Це підтверджується на конкретних прикладах.

Так, у Києві найвища щільність укриттів спостерігається в центральних районах — Шевченківському та Печерському, де значна частина забудови радянського періоду містила вбудовані сховища. Натомість на Троєщині, Осокорках, Позняках і Виноградарі нова багатоповерхова забудова тривалий час розвивалась без належного формування мережі сховищ, що призвело до дефіциту укриттів у розрахунку на чисельність населення [11; 12; 13]. Проблеми посилюються тим, що частина укриттів, які формально значаться у реєстрах, фактично не придатні до використання через відсутність вентиляції або аварійний стан приміщень [14; 16; 17].

Подібні диспропорції фіксуються і в інших обласних центрах. У Харкові значний масив укриттів розташований у районі Центрального парку, центру міста та старої житлової забудови. Водночас нові житлові квартали в районах Салтівка чи Олексіївка мають обмежену кількість захисних споруд, а велика частина населення змушена використовувати підземні паркінги або підвали житлових будинків, які не завжди приведені у відповідність до вимог ДБН [15; 19].

У Дніпрі значна кількість укриттів розташована в старих промислових зонах та районах радянської багатоповерхової забудови (Чечелівський, Амур-Нижньодніпровський райони), тоді як інтенсивно забудовані нові масиви на Кайдацькому або Лівому березі мають суттєвий дефіцит захисних споруд. Частина об'єктів, що перебувають на балансі підприємств, залишається недоступною для населення або не має систем водопостачання, електропостачання та аварійних виходів [15; 20].

У Львові характерною проблемою є диспропорція між історичним центром, де багато будівель обладнані підвальними укриттями ще з австрійського та міжвоєнного періодів, і сучасними житловими масивами на Сихові чи Рясному, де укриття або не передбачені, або не відповідають вимогам за місткістю. У низці комунальних сховищ виявлялися проблеми з гідроізоляцією, що унеможливило довготривале перебування населення [19].

На рівні малих та середніх міст ситуація ще складніша. У більшості районних центрів та громад кількість об'єктів цивільного захисту не відповідає нормативам, а частина старих ПРУ перебуває на балансі підприємств, що вже не функціонують. Наприклад, у містах з населенням до 50 тисяч осіб, таких як Козятин, Первомайськ чи Шостка, значна частина укриттів була зведена для потреб промислових підприємств, але після їхнього закриття об'єкти занедбані та технічно непридатні [15].

У підсумку, ці приклади демонструють, що нерівномірність забезпечення укриттями є системною проблемою, що зумовлена як історичними особливостями забудови, так і тривалою відсутністю інтеграції вимог цивільного захисту в планувальні рішення. Вирішення цих проблем потребує комплексної інвентаризації існуючої мережі сховищ, створення механізмів фінансування їх модернізації та жорсткого дотримання ДБН при новому будівництві [2; 3; 6].

В умовах інтенсивних обстрілів такі прогалини створюють реальні загрози для життя населення.

Проблемним залишається і питання організації евакуаційних маршрутів. Існуючі транспортні моделі міст здебільшого зорієнтовані на повсякденні потреби мобільності, тоді як маршрути масової евакуації населення часто не опрацьовані або не враховують потенційні зони руйнувань та блокування транспортної інфраструктури [5]. Це особливо актуально для густонаселених районів, де висока щільність забудови ускладнює організацію швидкого переміщення великих груп населення в умовах стресу чи бойових дій.

Крім того, існує недостатня координація між проектними організаціями, органами місцевого самоврядування, ДСНС та іншими структурами, що беруть участь у плануванні територій та об'єктів підвищеної небезпеки [6,7]. Відсутність системних механізмів взаємодії призводить до того, що питання безпеки розглядаються фрагментарно, не утворюючи цілісної інфраструктурної мережі цивільного захисту.

Суттєвої уваги потребує і врахування природних ризиків, зокрема паводків, підтоплень, небезпечних схилів, сейсмічних загроз. У ряді громад забудова ведеться без урахування карт ризиків, що створює додаткові небезпеки для населення. Європейська практика, навпаки, передбачає обов'язкове моделювання сценаріїв безпеки ще на ранніх етапах проєктування територій [9,10], що дозволяє мінімізувати ймовірність людських втрат.

В умовах війни особливо актуальним стає формування інтегрованої містобудівної системи цивільного захисту, що має включати низку ключових компонентів:

1. Повну інтеграцію оцінки ризиків та інфраструктури безпеки до всіх рівнів містобудівної документації — від генерального плану до детальних планів територій. Це дасть змогу планувати забудову з урахуванням зон можливих загроз та забезпечити близькість укриттів до житлових кластерів [2,9].
2. Розвиток мережі багатофункціональних захисних споруд, здатних виконувати роль культурних, спортивних або соціальних об'єктів у мирний час, та швидко трансформуватися у сховища в період небезпеки [3,5]. Такий підхід широко застосовується у країнах ЄС та Ізраїлі і демонструє високу ефективність у кризових ситуаціях.
3. Впровадження сучасних ГІС-технологій для моделювання сценаріїв небезпек, прогнозування руйнувань, аналізу транспортної доступності укриттів, планування евакуаційних маршрутів та управління потоками населення під час надзвичайних ситуацій [7,8].
4. Оновлення ДБН та адаптація містобудівних стандартів до реалій воєнного часу, включно з обов'язковими вимогами до розташування та характеристик укриттів, інженерної стійкості об'єктів критичної інфраструктури, врахування ризику обстрілів та ракетних атак [9,10].

5. Розвиток концепції "міської стійкості", яка поєднує фізичні, соціальні, інженерні та управлінські аспекти функціонування міста. Це передбачає створення міських систем, здатних швидко адаптуватися, відновлюватися після уражень та забезпечувати мінімальний рівень безпеки для населення навіть у критичних ситуаціях.

Комплексне впровадження цих заходів сприятиме переходу від реактивної моделі цивільного захисту до проактивної, орієнтованої на запобігання небезпекам, зниження вразливості та формування сталого безпечного міського середовища.

Висновки: Сучасний стан системи цивільного захисту України у сфері містобудування характеризується фрагментарністю, нормативною неврегульованістю та відставанням від реальних потреб воєнного часу. Необхідним є перехід до комплексної моделі планування безпечного міського простору, де питання цивільного захисту виступають базовою складовою просторової політики держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 № 5403-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 34–35. – Ст. 458.
2. Державні будівельні норми України. ДБН Б.1.1-5:2021. Склад та зміст генерального плану населеного пункту. – Київ : Мінрегіон України, 2021. – 46 с.
3. Державні будівельні норми України. ДБН В.2.2-5:2023. Захисні споруди цивільного захисту. – Київ : Мінрегіон України, 2023. – 54 с.
4. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2021. – № 40. – Ст. 329.
5. Бойко, В. І. Містобудівні аспекти забезпечення безпеки населення в умовах надзвичайних ситуацій / В. І. Бойко // Науковий вісник будівництва. – 2020. – Т. 102, № 2. – С. 112–118.
6. Горбенко, Л. І. Інтеграція системи цивільного захисту у містобудівну політику України / Л. І. Горбенко // Проблеми розвитку міського середовища. – 2022. – № 1(30). – С. 45–52.
7. Кузьменко, П. М. Організаційно-технічні аспекти цивільного захисту у містобудівних системах / П. М. Кузьменко // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – 2021. – Вип. 59. – С. 79–85.
8. Melnyk, O., & Didenko, S. (2023). Urban Resilience and Civil Protection in Ukrainian Cities under Wartime Conditions. *Architecture and Civil Engineering Review*, 12(4), 33–42.
9. United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR). Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction 2023. – Geneva : United Nations, 2023.
10. European Commission. Civil Protection and Disaster Risk Management in the European Union: Overview and Key Policies. – Brussels : EC, 2022.
11. Портал Києва — «У Києві перевірили всі укриття: понад три тисячі (65 %) визнані придатними» [Офіційний портал КМДА - Головна](#)
12. РБК-Україна — «У Києві перевірили понад 3 тисячі укриттів ... більшість — без вільного доступу» [РБК-Україна](#)
13. Вечірній Київ — «У столиці перевірили понад 80%, тобто 3,8 тисячі укриттів та сховищ» [Вечірній Київ](#)
14. Українська правда — «У Києві перевірили майже всі укриття: третина – непридатна» [Привіт](#)
15. ССЛ (волонтерський звіт) — «Друга національна кампанія моніторингу укриттів» (дані про місткість, доступність, запаси води, туалети тощо) [Центр громадянських свобод](#)
16. Журнал Великого Міста — «37 % укриттів у Києві залишаються зачиненими під час тривоги» [bzh.life](#)
17. ОстроВ — «Результати перевірки понад 3 тисяч укриттів у Києві виявилися невтішними» [ОстроВ](#)
18. LB.ua — «КМДА пояснила відсутність модульних укриттів через відсутність юридичного врегулювання» [LB.ua](#)
19. КНУБА — «Просторовий розвиток» (опис укриттів на зупинках та їхній стан у різних містах, зокрема Харків, Миколаїв, Львів) [library.knuba.edu.ua](#)
20. Третя національна кампанія моніторингу укриттів — дані про відчиненість укриттів у різних містах (Київ, Чернігів тощо)

Швець Віталій Вікторович – к.т.н., доцент, завідувач кафедри будівництва, міського господарства та архітектури, Вінницький національний технічний університет, м.Вінниця, e-mail: v.shvets@vntu.edu.ua. ORCID:0000-0002-2748-3685.

Любич Володимир Володимирович – викладач кафедри будівництва, міського господарства та архітектури, Вінницький національний технічний університет, м.Вінниця, e-mail: mr.lyubich1988@gmail.com.

Shvets Vitaliy V. – Ph.D., associate professor of urban planning and architecture, Vinnytsia National Technical University. E-mail: v.shvets@vntu.edu.ua. ORCID: 0000-0002-2748-3685.

Lyubich Volodymyr V. – lecturer at the Department of Construction, Urban Management and Architecture, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: mr.lyubich1988@gmail.com.